

Altay Dilleri ve Doğu Filolojisi Toplusu Üzerine (Altayskie yazıki i vostoçnaya filologiya, Moskva, “Vostoçnaya Literatura” RAN, 2005, 519 s.)

Mehman Musaoglu*

Giriş

Toplu, Tatar asıllı ünlü Şarkiyatçı ve dilci Türkolog Edhem Rahimoviç Tenişev’in (1921-2004) doğumunun seksen yılı münasebetiyle hazırlanmış ama vefatından sonra yayımlanmıştır. Topludaki makaleler, E. R. Tenişev’in meslektaşları ve öğrencileri tarafından Altay dil bilimi ve Doğu filolojisi üzerine yazılmıştır. Söz konusu makalelerde, dil olguları ve olaylarının eşzamanlı lengüistik-filolojik tasviri çeşitli açılardan ele alınmıştır. Şöyle ki; sosyolengüistik ve dil kuruculuğu, Türk ve Moğol dilleri tarihi, İlk, Ön Türk ve Altay dil tabakalarının canlandırılması gibi Altayistik ve Türklük bilimine ilişkin yapılmış en çeşitli genel filolojik ve özel lengüistik değerlendirmelerin yanı sıra, Doğu ve Batı şiiri ve bilim tarihinin bazı sorunlarına da topluda değinilmiştir.

Topluda, toplam 57 makale yer almaktadır. Söz konusu makaleler, yazarlarının soyadlarına göre yer almış alfabe sırasıyla sıralanmaktadır. Bu makalelerin 52 Rusça, 5 ise İngilizce yazılmıştır. Topluda, A. V. Dıbo’nun Rusça “Edhem Rahimoviç Tenişev” (s. 6-34), İngilizce “Names of Gift in Turkic Languages” (s. 478- 498) ve S. A. Kırlov’la ortaklaşa Rusça yazdığı “Moğol Dil Bilimi’nin Konusu” (s. 219-229) , Yu. V. Normanskaya’nın “İlk Türklerin Floraya İlişkin Kelime Hazinesi Verilerine Göre Coğrafi Lokalizasyonu” (s. 300 – 324), Yu. V. Psyançin’in “Başkurt Türkçesi Edebî-Bediî Üslubunda Çağrışımsal Çokluk Biçimlerinin Kullanım Özellikleri” (s. 353-369) ve S. B. Sarbaşeva’nın “Tuba Türkçesi Alfabesinin Hazırlanması Problemi Üzerine” (s. 388-400) makalelerinin dışında yer alan yazılar, ebadına göre 10 sayfayı bile aşmamaktadır. Topluda yer alan söz konusu diğer makalelerin birçoğu, Sovyetler Birliği döneminde araştırmacılarının çoğunlukla geleneksel nitelikli karşılaştırmalı-tarihî veya tarihî-karşılaştırmalı ve kısmen de XX. yüzyılın sonlarına doğru o zaman daha yeni sayılan işlevsel-anlamsal içerikli dil bilimsel yöntemlerle sürdürdükleri uygun çalışmalarının kısaca özet karakteristiği niteliğini taşımaktadır, diye düşünüyöruz.

V. Dıbo, topludaki birinci makaleyi E. R. Tenişev’in hayat hikâyesi ve

---

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü, Teknikokullar/
ANKARA mehman_musaoglu@mynet.com

ilmî faaliyeti üzerine yazmıştır. Makalede, 25 Haziran 1921 yılında Rusya Federasyonu İdil-Ural Bölgesi Penza şehrinde ve soyu Cengiz hanlardan gelen Djuçî ulusuna bağlı ünlü bir Tatar aydını ailesinde doğan ve 11 Haziran 2004 yılında Moskva'da dünyasını değiştiren ünlü bilginin hayat hikâyesi nakil edilmiştir. E. R. Tenişev'in genel Doğu uygarlığı Ural-Altay halkları kültürlerinin hem dil hem de edebiyat alanlarını içeren filolojik yaratıcılığı, Türkoloji dilciliği alanında gerçekleştirebildiği bilimsel koordinatörlüğü ve görevine bağlı olarak sergilediği yöneticiliği ayrıntılarıyla değerlendirilmiş ve eserlerinin bibliyografisi de söz konusu makalede verilmiştir (s. 6-34).

Karşılaştırmalı-tarihî filoloji disiplinin, özellikle de Sovyet Türkoloji'sinin tarihinde daha çok bir dilci Türkolog olarak tanınan E. R. Tenişev'in Sovyetler Birliği döneminde çeşitli Türk Cumhuriyetlerinden ve Topluluklarından gelen ve onun başkanlığını yaptığı bölümde Türkoloji dilciliğine ilişkin doktora yapan Türk soylu bilim insanlarının yetişmesine çok büyük emeği geçmiştir, denebilir. Bunların büyük çoğunluğu, sonralar yaptığı Türkolojik incelemelerle Türk dil bilimi tarihinde dönemine göre orijinal sayfalar açmış ve Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinin çeşitli sorunlarına ilişkin somut bilimsel düzenlemeler gerçekleştirebilmişlerdir. Bu bakımdan Türkçede görünüş kategorisi ve birleşik fiillerin belirlenmesi (Yuldaşev 1965), İlk ve Ön Türk dönemi leksik-fonetik dil tabakalarının canlandırılması (Mamedov 1985) ve özellikle de Türkçe tanımlanmasıyla metin lengüistiği disiplininin Türk dil biliminde özel bir araştırma-inceleme alanı olarak güncelleştirilmesi (Abdullayev 1999) gibi çalışmalar dikkatleri çekmektedir. Söz konusu bölümün Sovyetler Birliği döneminde Axnef Axmetoviç Yuldaşev, Ninel Gadjeva, Aydın Mamedov, Vagif Aslanov gibi yetiştirdiği bazı ender bilim insanları, artık Tanrının rahmetine kavuşmuşlardır. Birçoğu ise günümüzde de hâlen bilimsel performanslarından hiç bir şey kaybetmeyerek çalışmalarını sürdürmektedir. Sözgelimi: Kenesbay Musayev, Kemal Abdullayev, Ali Çeçenov, Mahti Ulakov, Kadirali Konkabay, Sırtbay Musayev vb. Bu satırların yazarı da 1976-1978 yıllarında E. R. Tenişev'in başkanlığını yaptığı SSCB Bilimler Akademisi Dilcilik Enstitüsü Türk-Moğol Dilleri Bölümünde doktora tezini yaparken serbest dinleyici olarak E.R. Tenişev'in öğrencisi olmuştur. E. R. Tenişev, uzun yıllar boyunca söz konusu bölüme başkanlık etmiştir. Sovyetler Birliği çöktükten sonra ise Enstitüde eklemeli dillere ilişkin dünya dilleri araştırma-inceleme küresel ekseninde yeniden düzenlenen Ural-Altay dilleri bölümünün başkanlığını yürütmüştür. Esasında E. R. Tenişev'in yazmış olduğu eserler ve özellikle de bir Şarkiyatçı ve Türkolog olarak yaptıkları, bütünlükte temel filolojik gelenekleriyle Sovyet Türkoloji'sine ilişkin özgün bir bilimsel doğrultu ve buna bağlı olarak da belirlenebilir misyon ve görev-sonuç niteliğinde ana hatlarıyla kısaca aşağıdaki biçimde de özetlenebilir, diye düşünüyoruz.

Karşılaştırmalı-Tarihî Dil Bilimine İlişkin Kaynak Çalışmalar ve E. R. Tenişev'in İlmî Faaliyeti

XIX. yüzyılda W. Radloff (1866-1907, 1882,1888-1911) Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinin karşılaştırmalı-tarihî nitelikli Hint-Avrupa dil bilimi temelinde sürdürülen yeni incelemeleri ve özellikle de söz konusu bağlamda dilci Türkologlarca yapılan karşılaştırmalı-tarihî ve betimlemeli dil bilgisi çalışmalarının başlatılmasında öncülük etmiştir*. E. R. Tenişev ise, söz konusu çalışmaların XX. yüzyılın sonunda dil bilimsel olarak sonuçlandırılmasını sağlayanlardandır. O, Türk dil bilimi tarihinde ilk önce Salar Türkçesi ve dil tarihi meseleleri üzerine yaptığı çalışmalarıyla ün kazanmıştır (Tenişev 1976 a, 1976 b, 1988).

XIX. yüzyılda Kazımbey (1846), Böthlingk (1951), Melioranskiy (1890, 1894-1897) gibi Şarkiyatçı ve dilci Türkologlar Türk yazı dilleri ve tarihî lehçeleri üzerine kaynak çalışmaları yapanların bazılarıdır. XX. yüzyılda ise söz konusu çalışmalar, Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinin karşılaştırmalı-tarihî yönle İlk ve Ön Türk tabakalarının canlandırılması ve çeşitli Türk yazı dillerinin dil bilgisi kitaplarının eşzamanlı-betimlemeli olarak yazılması yönünde derinlemesine sürdürülmüştür. Sözelimi, aşağıdaki çalışmalar örnek olarak gösterilebilir (Dmitriev 1940, 1948, 1962; Malov 1951; Kononov 1956, 1960, 1982; Baskakov 1979, 1982, 1988, Şçerbak 1981, 1994). 150 yıl boyunca sürdürülen çalışmalar, gerek içerik gerekse bir tarihî misyon olarak aşağıda belirtilen eserle sonuçlandırılmıştır. E. R. Tenişev, sonuncu yayını 2006 yılında gün ışığına çıkan söz konusu "Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihî Dil Bilgisi" ekip çalışmasını bir proje başkanı olarak yönetmiştir. Çok ciltli kitabın (Fonetik, I. Cilt, 1984, Moskva; Morfoloji, II. Cilt, 1988, Moskva; Kelime Hazinesi, IV. Cilt, 1997, 2001, Moskva; Bölgesel Canlandırmalar, V. Cilt, 2002, Moskva; İlk Türk Dönemi, VI. Cilt, 2006, Moskva) beş cildinin hem editörü hem de yazarlarından biri olmuştur. Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerine ilişkin söz konusu çok ciltli kitabın sentaksını içeren III. cildi ise ünlü dilciler N. Z. Hacıyeva ve B. A. Serebrennikov (1986) tarafından yazılmıştır.

XVIII-XIX. yüzyıllarda Avrupa'da ve Asya'da kendi dillerinde dil bilgisi eserleri olmayan halklar ve azınlıklar için hem araştırma-inceleme hem de misyonerlik amacıyla dil bilgisi kitapları düzenlenirdi. Bu kitaplar ve söz konusu faaliyet, Avrupa'da ve bütün dünyada bütünlükte *Misyonerlik Grameri* olarak da

* W. Radloff, söz konusu çalışmalara Türk sözlü edebiyatından, diyalekt ve ağızlarından çeşitli konuşma örneklerini derlemekle başlamıştır. O, derlenen bütün sözlü edebiyat ve dil materyallerini altısı Alman, ikisi Türk, ikisi ise Rus dilinde olmakla 1866-1907 yıllarında St. Petersburg'da "Halk Edebiyatı Derlemeleri" adıyla yayımlatmıştır. Daha sonra bu çok ciltli kitap, Almanya'da da yayımlanmıştır. Türkoloji'de genellikle Almanca "Proben" adıyla bilinen bu eserin ilk altı cildi 1998-2000'li yıllarda Ankara Üniversitesi TÖMER'in Türk Lehçeleri Bölümü'nde Almandan Türkiye Türkçesine çevrilerek "Türklerin Kökleri, Dilleri ve Halk Edebiyatı" adıyla dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Önsözü ve Yayın Kurulunun Giriş ve açıklamalarıyla Ekav Vakıfınca yayımlanmıştır.

adlandırılmaktaydı. Türk lehçelerinin karşılaştırmalı dil bilgisinin hazırlanması tarihî görevi de işte şu veya bu biçimde Radloff'ca belirtilen eksende başlatılmıştır. E. R. Tenişev ise söz konusu dil bilgisi eserini artık yeni tarihî şartlara uygun olarak daha çok araştırma-inceleme bağlamında tamamlamıştır, denebilir. O, XIX. yüzyılda Orhun-Yenisey yazıtlarının bulunuşu ve deşifre olunarak hem lengüistik hem de tarihî açılardan tarihî-karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihi incelenmesiyle ivme kazanan Rus-Sovyet Türkoloji'si çalışmalarına XX. yüzyılın sonlarında koordinatörlük etmiştir.

E.R.Tenişev, 2000 yılının Eylül ayında İzmir'de düzenlenen IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayında seksen yaşını doldurmakta olduğu ve artık sağlık durumu da o kadar iyi olmadığı için büyük bir ihtimalle 2004 yılında düzenlenecek olan Uluslararası Türk Dili Kurultayına katılamayacağını ifade etti. O, Türk dilleri ve tarihî lehçelerinin karşılaştırmalı-tarihî dil bilgisi ve benzeri diğer betimlemeli Türkolojik ve dil bilimsel doğrultularının ise artık ayrıntılı lengüistik çalışmalarlarıyla olsa bile ömrünü tamamlamakta olduğunu söyledi. Buna bağlı olarak da dünyadaki çağdaş dil ortamına ve dil biliminin meta lengüistik nitelikli yorumlama-açıklama gelişimine ayak uydurulmasının ve bundan sonra ise Türk dil bilimine ilişkin genel ve özel içerikli, kavramsal ve bilişsel nicelikli çalışmaların yapılmasının gerektiğini bir vasiyeti niteliğinde Kurultayın temsilcileri ve katılımcıları karşısında önemle vurguladı.

Bu bağlamda, Türk dil bilimine ilişkin bazı çalışmaların artık 2000'li yıllarına gelindiğinde gerek Sovyet gerekse geleneksel Batı Türkoloji'si geleneklerinden millî Türkolojik kadrolarınca farklı bir biçimde yapıldığı ve Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerine ilişkin birçok somut sorunun ise bilgi çağının şartlarına uygun olarak yorumlandığı söylenebilir. Sözgelimi, Türkçenin çeşitli yazı dilleri ve tarihî lehçeleriyle Nostratik, Avrasyatik ve en yakın akraba dilleri teorileri bakımlarından bir bütün dil olarak kavramsal doğrultuda, Türkoloji'nin çeşitli sorunlarının ise bilişsel ve bilişimsel algılama ekseninde ele alınarak irdelenmesi günümüzde dikkatleri çekmektedir (Ercilasun 2004; Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştay Bildirileri 2006; Musaoğlu 2008). Söz konusu topluda ise, E. R.Tenişev'in de yukarıda belirtilen vasiyeti doğrultusunda gerçekleştirilebilmiş benzeri bilimsel-lengüistik çalışmalar maalesef yer almamaktadır.

Altay ve Türk Dil Bilimi Fonetigi, Dil Bilgisi ve Leksikolojisine İlişkin Makaleler

Topluda yer alan makalelerin büyük bir kısmında, Altay ve Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinin fonetigi, grameri ve bütünlükte kelime hazinesinin hem eşzamanlı betimlenmesi hem de artzamanlı doğrultuda İlk ve Ön Ana Dil düzeyleriyle art ve eş görünümlü eksenlerde canlandırılması sorunlarının çözümlenmesi şu veya bu biçimde ele alınmıştır. Şöyle ki; topluda Altay ve Türk dil biliminin temel şubelerini içeren fonetik, fonoloji ve morfonolojisine ilişkin 10, dil bilgisinin hem morfolojik hem de sentaktik sorunlarını içeren 15, terim ve ter-

minoloji, kelime hazinesi, leksikoloji, sözlükçülük, deyim ve ad biliminin çeşitli alanları üzerine ise toplam 16 makale yer almaktadır. Söz konusu makalelerin bazılarında Türkçenin fonetik-morfolojik ve sözdizimsel yapısına, leksikolojik sistemine ve sözlükçülük prensiplerine ilişkin bazı yeni betimlemeler ve tespitler de yapılmıştır, denebilir. Sözelimi, A. A. Burıkin'in "Türkçe z, ş, đ Ünsüzleri Altayistik'in Işığında: Yeni Açıklamalar" (s. 96-106) adlı makalesinde, belirtilen ünsüzlerin Ana dilden beri r>z, ş>l fonetik değişimleriyle fonolojik mevcudluğunu muhafaza ede bildiği varsayımının, gerek Altay gerekse Türk dil bilminde son derece tartışmalı lengüistik kanıtlarla belirtildiği vurgulanmıştır. Bu bakımdan söz konusu ünsüzlerin çağdaş Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinde eşzamanlı kullanımlarıyla arketip ses olguları olarak nitelendirilmesine A. A. Burıkin'in makalesinde yeni bir dil bilimsel açıklık getirilmiştir. Yukarıda belirtilen ünsüzlerin Ana Dil Türkçede arketip dil olguları niteliğinde kullanıldığı ama bunun şimdiye kadar Altayist ve Türkologlarca hem eş hem de artzamanlı düzeylerde tartışmalı olarak iddia edilen r>z, ş>l fonetik uygunluğu veya birbirine kuramsal ses geçişi temelinde gerçekleşmediği sonucuna varılmıştır. Şöyle ki; arketip içerikli söz konusu fonetik-fonolojik mevcudiyetin istisnaî ses değişimleri sonucunda gerçekleşebilmiş fonetik olaylar olarak tanımlanmasının gerektiği fikri ileri sürülmüştür (s. 105).

Altayistik ve Türkoloji'nin Genel Sorunlarına İlişkin Makaleler

Topluda yer alan makalelerin bir kısmında genelde Altayistik'in ve Türkoloji'nin, özelde ise Altay, Türk ve Moğol dil bilimi disiplinlerinin birer üst ve alt kavramlar niteliğinde somut filolojik ve lengüistik bilim dalları olarak biçimlenmesi sorunları ve gelişim kronolojileri ele alınmıştır. (Konuya ilişkin makalelerin ikisinin adı yukarıda çekilmiştir.) Bunun yanı sıra Türkoloji'nin tarihinden ünlü dilci Türkologların yaşam ve ilmî faaliyetleriyle ilintili önemli bibliyografik verilere de topluda yer verilmiştir. Söz konusu sorunların ve bibliyografik verilerin yer aldığı makalelerden ikisi aşağıda gösterilenlerden ibarettir: Ğ. Abduraxmanov. Türkoloji Alanında İncelemelerin Koordine Olunması Gerekliliği Üzerine" (s. 35-38); G. F. Blagova. Türkoloji'nin Tarihinden: A. N. Samoyloviç'in S. E. Malov'a Üç Mektubu (s. 74-83). Makalelerin diğer kısmında ise, Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinin Yeni, Orta ve Eski Türkçe evrelerinden önceki Ural-Altay, Altay ve İlk-Ön Türkçe aşamalarının somut dil düzeylerine göre canlandırılmasına ve tarihsel dönemleştirilmesine ilişkin lengüistik betimlemeler ve varsayımlar yer almıştır, denebilir. Sözelimi, Yu. V. Şeka'nın "Canlandırma Prensipleri" (s. 459-468) adlı makalesinde, Ural-Altay, Altay ve Türkçe evreleri belirlenirken Ural-Altayca öncesi II. ve III. tarihî aşamalarıyla sınıflandırılmış ve söz konusu dönemin ilk dil arketipleri niteliğinde *ünlemler* ve *söz kökleri* dizisel, *hece ritmi* ise dizimsel dil-konuşma belirtileri olarak belirtilmiştir. Ural-Altay ve Altay evresi IV. ve V., İlk ve Ön Türkçe evresi ise

V ve VI. tarihî aşamalarıyla dönemleştirilmiştir. Zamirler, ilk sözcük gövdeleri ve kelime yapımı Ural-Altay aşamasının dizisel, hece ve sözlü ritim ise dizimsel dil-konuşma belirtileri olarak belirlenmiştir. Sözcük biçimlenmeleri ve çekimlenmeleri Altay aşamasının dizisel; hece, sözlü ve sözce ritimleri ve evrenin sonuna doğru ise cümle ritmi dizimsel dil-konuşma belirtileri niteliğinde sınıflandırılmıştır. İlk-Ön Türk Ana Dil evresinin dizisel dil-konuşma belirtileri yerinde artık çok yüklemlilik ve sözlü metin olgularının gerçekleştiği gösterilmiştir. Söz konusu evrenin dizimsel dil-konuşma belirtisi niteliğinde ise sözlü metnin tonlama-ritmik biçimlenmesinin yer aldığı vurgulanmıştır (s. 461).

Türkçe Ana Dil aşamalarının söz konusu dizisel ve dizimsel dil-konuşma belirtilerine göre şimdiye kadarki akademik belirlenmesine sözlü metin ve genellikle metin kavramı tanımlanmasının getirilmesi, konunun Eski Türkçeden önceki tarihinin irdelenmesinde yeni bir açıdır, denebilir. Bunun yanı sıra Altayca-Türkçe sadece sözlü değil, yazılı metin örneklemeleri canlandırılmasının da art, eş, ön ve iç görünümü bilişsel eksenlerde yapılabilmesi, genelde Altayistik ve Türkoloji'nin, özeldede ise Türk dil biliminin güncel sorunlarının en başında gelenlerindedir. Dolayısıyla, Orhun-Yenisey anıtları öncesi Türkçe yazıtları somut örneklerinin yukarıda belirtilen Ural-Altay, Altay ve İlk-Ön Türkçe dizisel ve dizimsel dil-konuşma belirtileri temelinde canlandırılması, Türklük ve Türk Dünyası kavramının bilişsel olarak tanımlanmasında en önemli etkenlerden biri olacaktır, diye düşünüyoruz.

Topluda, Ch. F. Carlson'un "Uygurcada Ünlü (Sesli Harf) Yükselişinin Tipolojisi" (s. 469-495), A. W. Dybo'nun "Türk Dillerinde Hediye İsimleri" (s. 478-495), Geng Shimin'in "Çin'deki Tuva Dili Materyalleri" (s. 499-503), H. Jankowski'nin "Kırım'daki Yer Adlarında Moğolca Kelimeler. Bölüm II" (s. 504-512) ve U. Schamiloğlu'nun "Slavca'daki Türkçe Kopya (Birebir Çevrilmiş) Kelimeler: Altın Orda'nın Mirası" (s. 513-519) adlı İngilizce yazılmış makaleleri de yer almıştır. Söz konusu makalelerde de gerek Türkçenin fonetik-fonolojik yapısının bazı tipolojik özelliklerinin ve leksik-leksikoloji sisteminin etimolojik-kavramsal haritasının betimlenmesi sorunlarının çözülmesinde gerekse somut dil örneklerinin dil-kullanım çerçevesinin belirlenmesinde karşılaştırmalı-tarihî ve geleneksel tasvirî dil bilimi prensiplerinin dışına çıkılmamıştır.

Sonuç

Türkçenin sadece karşılaştırmalı-tarihî araştırmaya ve basit bir biçimde tasvirî usul ile incelenmeye tâbi tutulması, günümüzde artık tasvip olunamaz. Çünkü genel Türkçeyi oluşturan Türk yazı dilleri ve tarihî lehçeleri, çok geniş bir Türk dilli Avrasya coğrafyasında şu veya bu biçimde resmî devlet dilleri seviyesinde kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak Türkçenin bugün ortak bir iletişim dili olarak Avrasya coğrafyasında ve bütün dünyada hem Türk soylu

konuşucularca hem de yabancılarca öğrenilmesi ihtiyacı, çok ciddî bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar ise, Türkçeye ilişkin dil-kullanım, diskuraktarım ve eğitim-öğretim sorunlarının bilişim-iletişim çağının bilişsel ve bilişimsel yöntemleriyle irdelenmesini gerektirmektedir.

Kaynaklar

- ABDULLAYEV, Kamal (1999), *Azerbaycan Dili Sintaksisinin Nazarı Problemleri*, Bakı: “Maarif” Neşriyyatı.
- BASKAKOV N. A. (1979), *İskoriko-tipologičeskaya morfologiya tyurkskih yazıkov (Struktura slova i mekaniizm aglyutinatsii)*, İzdatelstvo “Nauka”, Moskva, 272 s. (Türk Dillerinin Tarihi-Tipoloji Biçimbilimi: Sözcüğün Yapısı ve Aglyutinizmin Mekanizmi).
- _____ (1982), *Altayskaya semya yazıkov i ee üzüçenie*, Moskva. (Altay Dilleri Ailesi ve İncelemesi).
- _____ (1988), *İskoriko-tipologičeskaya fonologiya tyurkskih yazıkov*, Nauka, Moskva (Türk Dillerinin Tarihi-Tipoloji Sesbilimi).
- Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri* (2006), 14 Mayıs, TDK Yayınları, Ankara, 168 s.
- BÖTHLİNGK Ö. (1851), *Über die sprache der jakuten*, INDIANA UNIVERSITY PUBLICATIONS, NOUTON & CO. 1964. THE HAGULE, 184 s.
- DMİTRİEV N.K. (1940), *Grammatika kumukskogo yazıka*. M.-L. (Kumuk Türkçesinin Dil Bilgisi).
- _____ (1948), *Grammatika başkirkского yazıka*. M.-L. (Başkurt Türkçesinin Dil Bilgisi).
- _____ (1962), *Строй тюркских языков*, Издательство Восточной Литературы, Москва (Türk Dillerinin Yapısı).
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ, Ankara.
- GADJİEVA N. Z., SEREBRENNİKOV B. A. (1986), *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov*. Sintaksis, Moskva “Nauka”, 284 s. (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Dilbilgisi: Sözdizim).
- KÂZİM BEĞ M. (1846), *Obşaya grammatika turetsko-tatarskogo yazıka*, Kazan, 457 s. (Türk-Tatar Dilinin Genel Dil Bilgisi).
- KONONOV A. N. (1956), *Grammatika Sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka*. M.-L. İzd-vo AN SSSR (Türk Edebi Dilinin Dil Bilgisi).
- _____ (1960), *Grammatika sovremennogo uzbekskogo literaturnogo yazıka*, M.-L. (Çağdaş Özbek Türkçesinin Dil Bilgisi).
- _____ (1982), *İstoriya izuçeniya tyurkskih yazıkov v Rossii. Dooktyabrskiy period*. İzdanie vtoroje, Leningrad “Nauka”, 299 s. (Rusya’da Türk Dillerinin İncelenme Tarihi. Ekime Kadarki Dönem).
- MALOV S. E. (1951), *Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti*, Moskva, Leningrad (Eski Türk Anıtları).
- MAMEDOV, Aydın (1985), *Tyurkskie soglasme: Anlaut i kombinatorika (Sravnitel'no-*

- istoričeskie i istoriko-tipologičeskie problemi fonologičeskih i morfoloģičeskih izmeneniy soglasnih v tyurkskih yazıkah*, Baku, 187 s. (Türk Ünsüzleri: Sözcük Önü ve Değişimler. Türk Dillerinde Ünsüzlerin Fonolojik ve Morfolojik Değişimlerinin Karşılaştırmalı-Tarihî ve Tarihî-Tipolojik Sorunları).
- MELİORANSKİY P. M. (1900), *Arab filolog o turetskom yazıke*, Tipografiya İmperatorskiy AN. (Arap Filologu Türk Dili Üzerine).
- _____ (1894-1897), *Kratkaya Grammatika Kazak-Kırgızskogo yazıka*. Orenburg, 1894, C. I, S. Petersburg, 1897, C. II (Kazak-Kırgız Dilinin Kısa Dil Bilgisi).
- MUSAOĞLU, Mehman (2008), *Türkçede Çatı*. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı, Ankara, Akçağ.
- RADLOFF, Wilhelm (1866-1907), Türklerin Kökleri, Dilleri ve Halk Edebiyatı, I. Bölüm: Asıl Altay Lehçeleri: Altyalar ve Teleütler, Lebed Tatarları, Şorlar ve Soyonlar, 1866; II. Bölüm: Abakan Lehçeleri (Sagay, Koybal, Kaçın), Kızıl Lehçesi ve Çulum Lehçesi (Kyuerik), 1868; III. Bölüm: Kazak Türklerinin Sözlü Edebiyatı, 1870; IV. Bölüm: Barabin, Tara, Tobol ve Tümen Tatarları Lehçeleri, 1872; V. Bölüm: Kara Kırgız Lehçesi, 1885; Tarançi Lehçesi 1886, St. Petersburg. Ankara: Ekav Yayınları, 1999-2000.
- _____ (1882), *Vergleihende Grammatik der nördlichen Türksprachen, I. Phonetik der nördlichen Türksprachen*. Leipzig.
- _____ (1888-1911). *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte*, 1, 2, 3, 4 (Türk Lehçeleri Sözlük Denemesi: Sözlük, 1888-1911 yıllarında S. Petersburg’da yayımlanmış, 1960 yılında Almanya’da tıpkıbasımı yapılmıştır).
- SHÇERBAK A. M. (1981), *Oçerki po sravnitel’noy morfologii tyurkskih yazıkov (Glagol)*, Leningrad “Nauka” Leningradskoe Otdelenie, 181 s. (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Biçimbilim Denemeleri).
- _____ (1994), *Vvedenie v sravnitel’noe izuçenie tyurkskix yazıkov*, Sankt-Peterburg. “Nauka” (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesine Giriş).
- Sravnitel’no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov*. Fonetika, İzdatelstvo “Nauka”, Moskva: 1984, 467 s. (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihî Dilbilgisi: Sesbilgisi).
- Sravnitel’no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov*. Morfoloģiya, Moskva “Nauka”, 1988, 545 s. (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihî Dilbilgisi: Biçimbilim).
- Sravnitel’no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov*. Leksika, Moskva “Nauka”, 1997, 799 s. (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihî Dilbilgisi: Sözcük Varlığı).
- Sravnitel’no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov*. Regionalne rekonstruksii, Moskva, “Nauka”, 2002, 765 s. (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihî Dilbilgisi: Bölgesel-Dilbilgisel Denemeler)
- TENİŞEV E. R. (1976a), *Sroy salarskogo yazıka*, Moskva, 575 s. (Salar Türkçesinin Yapısı).
- _____ (1976b), *Sroy sarık-yugurskogo yazıka*, Moskva, 307 s. (Sarı Uygur Türkçesinin Yapısı).
- _____ (1988), *Prinsipi sostavleniya istoričeskix grammatik i istoriya tyurkskix literaturnix yazıkov*, “Sovetskaya Tyurkologiya” Dergisi, No 1, s. 67-78 (Tarihî Dil Bilgisinin Düzenlenme İlkeleri ve Türk Dillerinin Edebî Dil tarihi).
- YULDAŞEV A. A. (1965), *Analitičeskie formı glagola v tyurkskih yazıkah*, İzd-vo “Nauka” Moskva, 275 s. (Türk Dillerinde Eylemin Analitik Biçimleri).